

PO DRAVSKI IN MISLINJSKI DOLINI IN NJUNEM OBROBJU

I.

Pot od Maribora skozi Dravograd in Slovenj Gradec proti Velenju je najbrže premalo izrabljena, in vendar se je mogoče po njej vračati iz severovzhodne Slovenije v osrednjo pa tudi usmerjati samostojne poučne izlete v kraje v Dravski in Mislinjski dolini ali pa od tod na območje Kozjaka ali Pohorja. Tako ali drugače se ponuja vrsta priložnosti, da odkrivamo pri tem ne le geografske, gospodarske, zgodovinske, umetnostnozgodovinske, ampak tudi literarnozgodovinske posebnosti, ki jih kaže vsekakor vključiti v globlje spoznanje in doživetje pokrajine, hkrati pa je treba tudi bolj literarno zasnovan izlet popestriti z geografsko-zgodovinskimi značilnostmi.

Za svet ob Dravi in spodnji Mislinji ter obrobju uporablja geograf Melik ime Pohorsko Podravje. Sem vključuje tudi hribovje med Dravo in avstrijsko mejo.

Po Dravski dolini je že v rimski dobi peljala cesta iz Poetovia v Virunum na sedanjem Gosposvet-skem polju. Slovenci so prišli sem od dveh strani: z zahoda nekako do Brezna in Podvelke, z vzhoda do Selnice in Ruš. Vmes je bil neprehoden gozd. Kasneje pa je le redko naseljena pobočja Kozjaka in Pohorja naseljeval benediktinski samostan iz Št. Pavla v Labotski dolini. To dejstvo je vplivalo na oblikovanje narečja, nekatere značilnosti koroškega narečja segajo namreč do Ruš in v spodnjo Mislinjsko dolino (Tine Logar). Posebnost glasoslovja je izgovor samoglasnika a kot o in obratno. (Fran Mišič navaja za remšniško narečje na Kozjaku primer: Noga je šla v vado, brez nage je prišla iz vade. Naga je šla v vodo, brez noge je prišla iz vode. Za severni del Pohorja pa navaja Filip Miklavc, domačin iz Ribnice na Pohorju: Ača za vado kazo posejo. = Oča za vodo kozo pasejo.)

Naša pot pelje skozi mariborsko predmestje Studenci. Na levi se sredi polja dviga *Pekrska gorca*, pre-j imenovana Slovenska Kalvarija.

Sestavlja jo granit kot Pohorje, pa se je v ljudski domišljiji povezala z legendo, ki jo je pod naslovom Mariborska legenda upesnil Janko Glazer: Jezen zaradi pregrešnih Mariborčanov je Bog prepustil oblast nad mestom od polnoči do jutra hudiču. Ta je na Pohorju izruval granitno skalo (tam je zdaj Lovrenško jezero), da bi z njo zajel Dravo. Toda še preden je prišel do mesta, je zapel petelin. Odvr-gel je skalo na polje, mestu je bilo prizaneseno. »In skala, namenjena mu v pogin, zdaj kapljico daje mu zlato.« (Čas kovač, Pohorje). Tod pod vinogradi je v jesenskih dneh leta 1917 hodil Janko Glazer iz Maribora v domače Ruše in takrat se mu je porodila pesem Klopotci (Pohorske poti, Pohorje).

»Bahati« *Limbuš* imenuje Glazer po ljudski zbadljivosti ta kraj v Mariborski legendi. Ljudska pripovedka govori o nesrečnem vitezu, ki ga je hčerka limbuškega graščaka poslala na otok sredi Drave po krono kačje kraljice. Toda ko se je s krono vračal, so ga dočakale kače in se mu ovile okoli telesa, da je utonil. – V Limbušu je bil dvajset let (1823–1843) župnik jezikoslovec Fran Cvetko, ki je zbiral gradivo za slovar in si dopisoval s Kopitarjem. Njegov naslednik je bil Anton Lah (1803–1861). Ta je 1847. leta ustanovil Društvo slovenskega branja v Lembahi. Bil je eden tistih štajerskih piscev, ki so si prizadevali za uvedbo enotnega knjižnega jezika.

Skozi »blatno« Laznico in obe Bistrici (pri Limbušu in pri Rušah) pridemo v »slavne, pobožne« Ruše. Kraj ni znan samo po tovarni dušika, pač pa ima tudi razgibano narodnokulturno preteklost, ki se veže s sedanjostjo. Ustavimo se pred cerkvijo. Vas se je razvila prav ob zahodnem robu Podravske mejne grofije, katere meja je potekala ob potoku Lobnica tja do srede 12. stol.; šele takrat se je Štajerska razširila do Vrat pri Dravogradu. Po prizadevanju šentpavelskega samostana so v 14. stol. po-

stavili Marijino cerkev, ki je kmalu postala sloveča božja pot. Aitiološka legenda pa baja, da je prednico današnje cerkve dal že v 9. stol. sezidati neki plemič brez otrok. Plačilo ni izostalo: v sedmih letih jih je dobil pet. (Opis današnje cerkve z razgibano baročno notranjščino glej v knjigi Marijana Zadrnikarja, Spomeniki cerkvene arhitekture in umetnosti I, Mohorjeva družba 1973.) Sloveča božja pot je zlasti na tako imenovano ruško nedeljo v septembru privabljala toliko romarjev, da je postala kar gospodarsko pomembna. Zato so Rušani imeli za neljuba konkurenta dve bližnji božji poti – sv. Areha na Pohorju in Marijino cerkev v Puščavi. Po zgodovinarjevem mnenju se tudi protestantizem v Rušah ni zasidral, ker bi s tem vsaki leto izgubili vir dohodkov od romarjev. – Zaman pa so si Rušani prizadevali, da bi dobili trške pravice. Iz te želje je nastala pripoved, češ da so pred turškimi napadi že bili tržani, ko pa sta enega od takih napadov preživela le dva domačina, je šentpavelski samostan njihove pravice kar zatajil. Tako so Ruše ostale največja slovenska vas. – Pri cerkvi je duhovnik Jurij Kozina že 1645. leta ustanovil gimnazijo, ki je bila več kot sto let največji šolski zavod na Spodnjem Štajerskem. Delovati je prenehala šele 1758 (ali 1760), ko je gimnazijo dobil Maribor. V celoti jo je obiskovalo blizu 7000 gojencev, tudi plemiških sinov. Vsaj v najnižjem razredu so pri pouku upoštevali tudi slovenščino. – V zvezi s šolo pa so ruške verske igre. Uvedel jih je župnik Luka Jamnik 1680. leta, igrali so jih skoraj vsako leto do 1722. Šlo je predvsem za mirakle, ki so proslavljali Marijo. Igrali so na prostem pri cerkvi na ruško soboto in nedeljo, ko so prihajali romarji. Nastopali so dijaki in nekateri menihi benediktinci. Govirili so predvsem latinsko, zaradi romarjev pa tudi nemško in slovensko. Ni pa ohranjeno nobeno besedilo, o poteku poroča le kronist Jožef Avguštin Meznarič sredi 18. stol. (Glazer, Slavistična revija 1950). Janko Glazer je napisal pesem Neznanču, ki je prvi uvedel slovensko besedo v duhovne gledališke igre v Rušah (Pohorske poti). – V devetnajstem in v začetku dvajsetega stoletja, ko se je na Štajerskem krepila slovenska zavest, hkrati z njo pa nemška nestrpnost, so se Ruše v bližini nemškutarskega Maribora živahno narodnostno udejstvovali. Tu je bila ena najstarejših podeželskih čitalnic. Narodnoobrambni značaj je imelo tudi planinsko društvo. Že 1901. leta je učitelj Davorin Lesjak ustanovil Podravskega podružnično slovenskega planinskega društva (Maribor jo je dobil šele 1919. leta) Učitelj Davorin Lesjak je bil sploh duša narodnokulturnega življenja v kraju, ne le planinstva. (Tinotov dom pri Arehu je poimenovan po njem.) Tako se je leta 1909 dogovoril z dr. Pavlom Turnerjem, da popelje pesnika Aškerc v nekatere kmečke hiše, kjer naj bi dobil snov za zbirko Pohorske cvetlice. Toda Aškerc, ki je sicer že prišel v Maribor, se je od tam kar vrnil v Ljubljano. – Živahno gledališko dejavnost je že pod Avstrijo vodil drugi narodnokulturni delavec – učitelj Tomaž Stani. Med obema vojnama je po njegovem zgledu nadaljeval domačim Franjo Sornik. Ruško amatersko gledališče je združevalo ljudi različne strankarske pripadnosti in je zaslovelo po vsej Sloveniji, posebno poletni oder. Ruški igralci so nastopali tudi pri Arehu na Pohorju in tu uprizarjali »pohorsko ohcet« ob verzih pohorskega pesnika Jurija Vodovnika. (V kulturnem domu je doprni kip Franja Sornika, delo Gabrijela Kolbiča.) – Zaradi slovenskega značaja so si Ruše prisluzile vzdevek »mali Beograd«. Avstrijski Nemci so postavili tovarno dušika, da bi se tu zasidral nemški kapital. Da bi dobili zemljo od kmetov, so jo preplačali. Ob tem se je porodila ogorčena pesem Janka Glazerja Rojakom, ki so tujcem prodali rodno zemljo (Pohorske poti). S tovarno dušika oz. delavcem, nekdanjim sošolcem, ki zdaj ne ve, ali bi ga tikal ali vikal, je povezana še Glazerjeva pesem Sanje – očitek, da so se nekdanji tovariši zaradi različnega družbenega položaja drug drugemu odtujili (Čas kovač). – Narodno zavednost so Rušani pokazali tudi med okupacijo. Leta 1942 je bilo v dopisu orožniške postaje zapisano: »Večji del tukajšnjega prebivalstva je fanatično slovensko razpoložen.« Na trgu v bližini cerkve je spomenik padlim, delo Gabrijela Kolbiča, z verzi Janka Glazerja.

Zunaj središča, ob cesti proti Fali, je pokopališče. Na njem je grob pesnika Janka Glazerja (ob desnem zidu). Na spomeniku so verzi iz njegove pesmi Prabit: »Ločitve kraj – združitve kraj tu pod to travico zeleno /Vsi bomo skupaj, bomo eno/ v prabit se vrnemo nazaj.«

Pred potokom Lobnico se na levo odcepi Glazerjeva ulica. Prvi dve hiši sta povezani z Jankom Glazerjem (1893–1975), osrednjo pesniško osebnostjo podpohorskega in pohorskega sveta. Prva je njegova rojstna hiša, druga kasnejši dom. Sin trdnega kmeta, vnuk kovača in verjetno potomec steklarjev, pravi v pesmi Rodovnik: »Mi smo rok kovačev, /mi smo rod z glažut:/ ded koval železo,/ praded lil je kremen–/ dvoje trdih rud...« (Čas kovač). Spomin na prednika in njegovo kovanje je tudi pesem Ded (Čas kovač). Pesmi s pohorsko motiviko so nastajale najprej med prvo vojno, ko je iz vojaške pisarne v Mariboru hodil peš domov (zbirka Pohorske poti 1919), in ko je bil med drugo vojno kot izgnanec ločen od doma (zbirka Ob jesenskem ekvinokciju 1946). »Ko iz daljave gledam naše

kraje, jih vidim bolj živo, kot sem jih nekoč videl v resnici ... In vsaka malenkost, vsak odtenek – vse mi je drago in dragoceno.« Taka »malenkost«, povezana z njegovo domačijo, je npr. voda, ki pada v korito (pesmi Voda žubori in Pozdrav v domovino, obe v zbirki Ob jesenskem ekvinokciju). Še bolj kot z domačijo in Rušami pa so Glazerjeve pesmi povezane s Pohorjem; izzvalo jih je srečanje s Pohorci (Drvarska, Stari žagar) pa z gozdovi, posekami, pašniki, opuščeno glažuto (Domotožje, Sredi posekane planje, Motiv s Pohorja). Ob kaki poseki – frati, ki jo je prerasel ciproč z rdečkastimi cvetovi, je mogoče najbolje doživeti pretresljivo izpoved Ciproš. Ob tej pesmi je Glazer izjavil: »Kjer so nekoč stala mogočna drevesa, polna moči in rasti, tam je zdaj samo še kri iz njihovih ran. Ko sem v taki zvezi ugledal posekani gozd in krvavordečo frato, se mi je to strnilo v spomin na sina, ki je padel mlad, kakor pade posekano drevo.« (Gozdno gospodarstvo Marobar je z redkim kulturnim posluhom na posameznih delih Pohorja postavilo table z ustreznimi Glazerjevimi verzi. – O pesniku v njegovem okolju je mogoče prebrati sestavek Nade Gaborovič, Tak pesnik nenehno oživlja v rodovih, ČZN 1972, Glazerjev zbornik.)

V domači hiši živi Alenka Glazer, hčerka Janka Glazerja, literarna zgodovinarica in pesnica (zbirki Ujma 1968 in Branike 1977). Njen pesniški svet, čeprav bolj razbolel, je še tudi povezan z domačim okoljem (»Ne, nisem se še odtujila zemlji,« pravi v Zakoreninjenosti; v Sozvočju pa poje o bistri Lobnici: »Belo se peni Lobnica ...«, a bolj kot s pohorskimi gozdovi živi z Dravo: globoko, kalno, potuhnjeno, skoraj grozljivo (Utrujenost, Oživljena pravljica – zbirka Ujma, Gomile ob reki – zbirka Branike). Kjer se odpre pogled na naraslo Dravo, je pravo okolje za doživetje take pesmi.

Ob Lobnici se je kot sin ravnatelja glažute rodil Franc Minašnik (1887–1972). Proučeval je lekarništvo in zdravstvo na Slovenskem, uredil lekarniško zbirko v mariborskem muzeju, za naše območje pa je najpomembnejše njegovo delo Steklarstvo na Pohorju (1966) – zgodovina nekoč pomembne gospodarske panoge pod Pohorjem in na njem. Od enajstih glažut na slovenskem Štajerskem jih je bilo na Pohorju kar šest, najstarejša je obratovala že 1677, zadnja je prenehala delovati 1908.

Če bi se od Lobnice odpravili še malo naprej po klanecu proti Fali, bi v gozdu nad cesto (tu je Kluža) bolj zaslutili kot videli ostanke t. i. Turškega zidu. Postaviti so ga dali šentpavelski menihi, da bi zastavili Turke. Pripovedka pravi, da so Turki ob cesto postavili škaaf, v katerega je vsak pred odhodom v boj vrgel novce, tako da je bil škaaf zvrhano poln. Ko so se po boju preživeli vračali in pobrali vsak svoj novce, pa niti vrha niso posneli, toliko jih je padlo.

Nad Rušami je raztreseno pohorsko naselje *Smolnik*. V skalovju ob Lobnici raste po pravljici čudodelna trava somovica. Ob polni luni jo je jelen in nikoli ne zboli. Somovica je torej za pohorske jelene to, kar je za Zlatoroga triglavska roža. – S Smolnika je bil doma Marko Glaser (1806–1889), nabožni pisatelj, ki je pomagal pri premetitvi sedeža lavantinske škofije v Maribor. Njegov nečak je bil Luka Hleb (1826–1874). Po očetovi smrti je moral pustiti šolanje in prevzeti kmetijo. A tudi kot kmet je bil s prijateljem Davorinom Grizoldom (1817–1871) buditelj narodne zavesti na severnem pobočju Pohorja. Tudi Grizold je bil nadarjen kmečki samouk, spreten govornik in pevec, sodelavec Drobtinic in Novic. – Kasneje se je na Smolniku rodil Ivan Robnik (1877–1948), kot učitelj narodnoobrambni delavec na Kozjaku.

Mogočni pohorski gozdovi, samotne domačije, Lobnica so prizorišče družbenokritičnega romana Antona Ingoliča Šumijo gozdovi domači (1968).

Pri morebitnem izletu na vzhodni del Pohorja od vzpenjače do Areha ne kaže prezreti nekaterih zanimivosti:

Pri razvalini *Bolfenkove* cerkve se domislamo legende: Hudič se je ponudil svetniku, da mu sezida cerkev v eni noči, toda prvi romar bo njegov. Najprej je prišel volk z ovco. Volk je ostal hudiču, ovca Bolfenku. Legenda je v zvezi s svetnikovim imenom – Wolf-gang.

Pri obisku počitniškega doma *Glažuta* se ponuja podroben opis življenja, ki ga prav za to nekdanjo steklarstvo – imenovano Glažuta medvedov – navaja Minašnik v Pohorskih steklarnah. Ta steklarica je obratovala okoli 130 let, do 1889. Steklarji so bili v začetku priseljenci iz severne Češke, govorili so nemško narečje, ki se je tu polagoma spreminjalo v t. i. glažutarsko nemščino. Slovenščini glažu-

tarskih delavcev pa so domačini pravili glažutarska slovenščina. Minařnik navaja tudi pripovedko o krošnjarjenju s steklom po sejnih. Neki krošnjar si je spravil krošnjo kar v cerkev sv. Areha, da bi bila na varnem. Med potjo pa ga je tako dolgo zasledoval vitez, v katerem je prepoznal cerkvenega patrona, dokler ni krošnje odnesel iz cerkve.

O nastanku *Arehove* cerkve je nastala pripovedka, ki jo je oblikoval Jože Tomažič pod naslovom *Vitez sezida cerkev* (Pohorske legende, Slovenčeva knjižnica 1944): Henrik Rogaški ni spoštoval meje med svojo in samostansko posestjo na Pohorju. Tudi prošnje sestre Zofije niso zalegle. Lotila se ga je huda črevesna bolezen in še gobavost. Sestra ga je spremljala na Pohorje, a ob napadu volkov je izkrvavela. Henrik jo je prinesel k pušavnikovi kapelici in jo tem pokopal. Tedaj je bil ozdravljen gobavosti. Nad sestrinim grobom je dal sezidati cerkev svojega patrona. Po smrti so ga pokopali v njej. Odslej prihajajo romarji, da bi jih čudodelna studenčnica ob cerkvi ozdravila črevesnih boleznih. Tomažič navaja še romarsko pesem o Arehu (Henriku in njegovi sestri Zofiji) »... Mu je črevca prebrala, jih lepo oprala, nazaj zložila ino drugič zašila.« – Tu se domislamo tudi Glazerjeve pesmi Pohorski svetniki – hudomušne personifikacije treh pohorskih cerkva – svete Urše, svetega Areha in svetega Urha (Pohorje).

(Opis vseh umetnostnozgodovinskih zanimivosti na tem delu Pohorja in pod njim – Ruše, Limbuš itd. – najdemo v knjižici Jožeta Curka, Mariborsko Pohorje, Kulturni in naravni spomeniki Slovenije.)

Iz Ruš čez dravski most na cesto Maribor–Dravograd. Pri Bistrici (poudarek Bistrical) se odcepi cesta na *Kozjak* k Duhu na Ostrem vrhu. Včasih se sicer laično uporablja ime *Kozjak* za celotno pogorje do Dravograda, vendar je primerno le za vzhodni del do Remšnika. Ime Kobansko pa so vzdeli Kozjaku Pohorci, in sicer po kobanici-ogrinjalu iz ljubja, a domačini ga neradi slišijo. *Kozjak* je bil zlasti do druge polovice 19. stoletja izpostavljen močnemu nemškemu vplivu. Organizacija *Südmarka*, ustanovljena za širjenje nemškega prostora, je odkupovala posestva za nemške kmete. Gospodarsko so bili ti predeli pred prvo vojno usmerjeni na severno stran, kjer so bila večja naselja (Arvež, Lučane, Ivnik). Po vojni so se Avstriji potegovali, da bi *Kozjak* pripadel Avstriji, dokončno je bila meja določena šele 1921. leta. Zasluge za ohranitev slovenstva (Duh je dobil naziv Windische Festung) so imeli posebno prizadevni učitelji, tako Alojz Majcen in Ivan Robnik. – Med obema vojnama so si ljudje iz revščine pomagali s tihotapljenjem, a čez mejo so spravljali tudi partijsko literaturo in komuniste. O revščini in praznovanju v 20. stoletju govori knjižica Josipa Jurančiča *Iz šole za narod* (1930). Pisec je učiteljeval na Remšniku, a bržkone so podobne razmere bile na celotnem Kozjaku. Leta 1944 pa do osvoboditve je na Kozjaku deloval Lackov bataljon oziroma odred. O razmerah na Kozjaku, o pomoči in vključevanju domačinov v partizansko gibanje, o akcijah, delovanju tehnike pripoveduje knjiga organizatorja partizanstva na Kozjaku – Franca Zalaznika *Leona Dolga in težka pot 1941–1945*, in sicer njen drugi del *Dnevnik s Kozjaka* (Obzorja 1963).

Duh na Ostrem vrhu predstavlja jedro raztresenih kmetij. Pri nekdanji kapelici so se v 16. stol. ob večerih zbirali skakači k svojim obredom. Protireformatorji so to versko sekto zatrli, kapelico pa požgali. Sedanja večja cerkev sv. Duha iz druge polovice 17. stol. je doživela poznobaročno predelavo, ob koncu 17. stol. pa je dobila še obrambno obzidje. V leposlovnih obliki je življenje na Kozjaku pred drugo svetovno vojno in med njo (od 1937 do 1944; tihotapstvo, izdajstvo, partizansko gibanje) opisal Anton Ingolič v romanu *Čovek na meji* (1952). Junak romana Štefan Hleb je doma z osamljene kmetije Visole, ki jo je pisatelj postavil ob mejo zahodno od Duha. Po njegovih besedah pa mu »ni šlo le za prikaz življenja ljudi ob meji, pač pa tudi in predvsem za človeka, ki živi na meji dobrega in zlega, ki se išče in se najde šele po dolgotrajnih notranjih bojih in pretresih« (Moje pisateljstvo). – Duh je povezan z ubojem Djure Djakovića, organizacijskega sekretarja CK KPJ, in Nikole Hečimovića, sekretarja Rdeče pomoči. Ubija sta bila 1929 v Šelovi grapi vzhodno od Duha. Do leta 1949 sta bila pokopana na vaškem pokopališču (spominska plošča na nekdanjem grobu). Pod cerkvijo sta njuna doprsna kipa. Njuno zadnjo pot je leposlovno obdelal Ivan Potrč v *Zločinu* (1955). V šoli je pregledno urejena spominska razstava o obeh revolucionarjih in o Lackovem bataljonu. (Glej tudi knjižico *Kozjak* v zbirki *Spomeniki delavskega revolucionarnega gibanja in narodnoosvobodilnega boja* v Sloveniji.)

Na desnem bregu Drave tik nad železniško progo je graščina *Fala*. V počitnicah 1878 in 1879 je bil tu bogoslovec Anton Aškerc kot domači učitelj v družini grofa Zabea. V konteso Pio se je brezupno zaljubil. »Težo socialne razlike je spoznal v dvojni meri, ko je občutil, da se ji mora z molkom odpovedati« (M. Boršnik). Mogoče je prikrit odsev te tihe ljubezni v pesmih *Madona*, *Poroka* in *Najlepša pesem*. – Iz vasi *Fala* je bil doma in tu je živel slikar Alojz Šušmelj, ki je pred vojno v 30 linorezih Kobanskih motivov upodobil svet in ljudi s Kozjaka. Leta 1942 so ga ustrelili Nemci. O slikarju, zlasti

o motivih in vzdušju na njegovih slikah, pripoveduje novela Anton Ingoliča Peter je še vedno med nami (Izbrani spisi 10, Jesenske disonance).

Na Fali – ki je dobila ime po brzicah na Dravi – je bila še pod Avstro-Ogrsko zgrajena prva hidroelektrarna na Dravi. Dokler je bila še edina, so še lahko pluli splavi skozi pretočni kanal. Prvi splavi so bili na Dravi že v 14. stol., zadnji decembra 1941. Do druge svetovne vojne je bilo ob reki 45 pristanov. Splave so spremljali čolni-rance, razen splavov pa so les, sadje in drugo prevažali tudi v plitvih, širokih ladjah – šajkah, in to do nastanka železnice 1863. (Podroben in zanimiv opis splavarstva na Dravi: Miloš Štubler, Nekaj o rancah in flosariji v pohorskem Podravju, Kmečki glas 1969.) – Med dravske splavarje se je 1937. leta s ponarejeno splavarsko legitimacijo za tri tedne »vrnil« pisatelj Ingolič in kasneje opisal življenje splavarjev pa lastnikov splavov ter lesnih trgovcev v romanu Na splavih (1940).

Pri Fali se bregovi Pohorja in Kozjaka skoraj povsem približajo – začenja se Brezenska soteska.

Ob cesti, ki se odcepi proti Lovrencu na Pohorju, je Puščava s cerkvijo, ki so jo v 17. stol. v pozno-renesančnem oziroma zgodnjerenančnem slogu dali sezidati benediktinci iz Št. Pavla (opis glej v knjigi M. Zadnikarja, Spomeniki cerkvene arhitekture in umetnosti I, tudi v cerkvi je nazoren opis stavbe in njene zgodovine). V zvezi s to cerkvijo je pripovedka Romanje v Puščavo (Jože Tomažič, Pohorske legende 1944).

Pri jezu sedanje hidroelektrarne *Ožbalt* so imeli partizani urejen prevoz čez Dravo (Na desnem bregu Drave je spominsko znamenje, dobro vidno z vlaka.)

Pri Podvelki se odcepi cesta v *Ribnico na Pohorju*. Tu sta na prelomu stoletja živela zanimiva literarna samorastnika brata Peter in Filip Miklavc. Njuna rojstna hiša je stala zunaj vaškega jedra, v zaselku Orlica (desno od ceste Ribnica–Radlje). Leta 1956 so Petru vzdali spominsko ploščo v takrat še stoječo hišo; zdaj stare hiše ni več, poleg je nova, plošča pa spravljena. Starejši brat Peter Miklavc (1859–1918) se ni mogel šolati, domačo kmetijo je prepustil mlajšemu, sam pa se preselil v Javšnikovo kočo in se kljub številni družini posvetil učenju in pisanju. (Javšnikova kočica še stoji v zaselku Hudi kot levo ob cesti Ribnica–Radlje.) Kot samouk se je učil slovanske jezike, najprej slovaščino in češčino. V njegovo kočarico so prihajale revije iz širnega slovanskega sveta – Srbije, Slovaške, Češke, Poljske. On pa je iz svoje pohorske samote pošiljal članke o naših literarnih, zlasti pa narodnostnih in šolskih razmerah v češke, a tudi poljske in ruske liste, s slovanskimi zadevami pa je seznanjal slovenske bralce. Z vso vnemo se je lotil prevajanja, predvsem iz poljščine. Prevedel je vsa pomembnejša dela H. Sienkiewicza. Pisal je tudi originalno leposlovno prozo pod psevdonimom Podravski (zgodovinska povest Tlačanje, avtobiografska Pod slamnato streho). Kritike njegovega jezika, ki ga ni imel priložnosti kultivirati, so ga močno prizadele, pa je tožil o »kranjski oholosti«. V domačem kmečkem okolju je ta svojevrstni mož veljal pač za čudaka. Božidar Borko ga je imenoval »prvega slovenskega poklicnega prevajalca in najoriginalnejšo osebnost v vrstah slovenskih književnikov ob koncu prejšnjega stoletja,« in še zapisal, da je njegova »življenjska drama menda edinstvena v zgodovini slovenske književnosti«. Pokopan je na ribniškem pokopališču (na levi strani malo pod križem sredi pokopališča). Napis na grobu pravi: »Tukaj počiva samorastnik Peter Miklavc-Podravski – pisatelj in prevajalec slovanskih literatur . . .« Petrov brat Filip Miklavc (1863–1910), ki je prevzel domačo kmetijo namesto brata, je bil prav tako literarni samorastnik. Po bratovem zgledu se je tudi on učil slovanskih jezikov, predvsem češčine. Pisal je gospodarske članke, zbiral po Pohorju ljudsko blago in v Domu in svetu objavil dve povesti: Kamenar (1897) o življenju v kamnolomu pohorskega granita pod Veliko Kopo in Roža in trn (1899) iz kmečkega življenja. Še danes tehten je njegov spis Ribnica na Pohorju (DS 1899, psev. L. Vrhovski). Zanimiv je tu opis domačega narečja, ki ga je proučeval, zlasti je zbiral izraze. Tako ugotavlja, kako besede kažejo, katera obrt na tem področju je bila domačega, katera tujeja izvora (mlinarji, žagarji in tkalci imajo skoraj za vse predmete domače izraze, kovači, mizarji in čevljarji pa uporabljajo nemške).

Med obema vojnama je bil v Ribnici kaplan Jože Lampret. Ta je v Dejanju 1938 objavil razpravo Tvarno-duhovna struktura župnije Ribnica na Pohorju. To je temeljita analiza duržbenih, gospodarskih, moralnih in političnih razmer v vasi, podprta s številkami. Pisec izpodbija mnenje o »romantičnosti« pohorskega življenja. – V Ribnici se je izteklo življenje igralca Staneta Severja. Na hiši nasproti cerkve je plošča z napisom: »V tej dvorani je 18. decembra 1970 zadnjikrat nastopil veliki slovenski igralec Stane Sever s Krotkim dekletom Dostojevskega in tako sklenil svojo umetniško in življenjsko pot.« Vsako leto na ta dan obude v Ribnici spomin na igralca.

O podružnični cerkvi svetega Lenarta pri pokopališču je ljudska domišljija spletla pripoved, češ da je nekje za njo v zemlji kovač, ki razbija ob svetih večerih, in da so tam skriti zlatniki, in če močno stopiš na tisto mesto, zadoni. Podkev za oltarjem pa je povezana s pripovedko o Turkih.

O nastanku Ribniškega jezera pravi pripovedka, da je bilo prvotno na vrhu Uršlje gore. Ko pa so tam sezidali cerkev, je zvon pregnal povodnega moža – jezernika, zato se je z jezerom vred preselil na Pohorje.

(Nadaljevanje in konec v prihodnji številki)
Božena Orožen
Gimnazija v Celju

Ocene in poročila

Literatura, gledališče, kulturna zgodovina

(Filip Kalan, Živo gledališko izročilo. Cankarjeva založba, Ljubljana 1980. 372 strani.)

Znani in priznani teatrolog in sploh gledališki človek Filip Kumbatovič-Kalan je besedila, zbrana v tej knjigi, večinoma že objavljali med leti 1955–1975 v raznih mednarodnih teatroloških glasilih oziroma z njimi sodeloval pri simpozijih. To se Živemu gledališkemu izročilu kar vse počez pozna. Ker so besedila nastajala vsako zase, se nekatera dejstva, ugotovitve in stališča ponavljajo. Tudi številni kulturnozgodovinski podatki so že splošno znani, vendar je treba upoštevati, da hoče pisec z gledališčem v specifičnem južnoslovenskem kulturnem prostoru seznanjati mednarodno občinstvo.

Z veliko idejno zagnanostjo in erudicijo, z živahno plemičnostjo, včasih kar z esejistično plastično besedo, se trudi dokazati dve reči: da naše gledališko izročilo presega lokalni pomen in da je bogato z deli, ki še danes pomenijo gledališki izživ. Kalan zato vključuje razvoj južnoslovenskih gledališč v evropsko gledališko zgodovino. Zlasti ga zanimajo teatarski žanri in uprizoritveni stili, gledališki centri njihovega širjenja v posameznih obdobjih, privzemanje, izvirno preoblikovanje ali celo anticipacija evropskih gledaliških tokov na kulturno heterogenem južnoslovenskem prostoru, zanima ga socialno življenje gledališča (uprizoritvene okoliščine, publika, vezanost na določen sloj ali razred, odvisnosti od ideologij ipd.). Kot sam pravi, uporablja pri tem »historično-kritično metodo primerjalne raziskave« in pojmuje evropsko kulturo kot »organsko celoto«.

Vendar pa Kalanova raziskovalna optika ni strogo zgodovinska, kot tudi Živo gledališko izročilo še ni in noče biti nekakšna jugoslovenska gledališka zgodovina, čeprav se začenja z zgodnjo renesanso in gre prek baroka in razsvetljenstva do romantike in novejših časov. Za dosledno zgodovinskost manjka razvojne izčrpnosti in obsežnejše »zaloge« gledaliških pojavov. Avtor pač gleda na to, kaj je od te tradicije danes še živo, uprizorljivo, sporočilno. Ta selektivna, teatsko kritična optika se najjasneje pokaže, ko razpravlja o slovenskih čitalnicah in o prizadevanjih Zoisovega krožka prek Mahničeve in Kreftove igre, ne pa morebiti na primarnem zgodovinskem gradivu.

Še na nekaj stvari je treba opozoriti ob Kalanovi knjigi. Zgodovina sodobnega evropskega gledališča od Antoina, Appie, Craiga, ruskih modernistov, francoskega kartela in drugih naprej, vsebuje neko temeljno misel in hotenje: da bi gledališče umeli kot avtonomno, od literature nikar nujno odvisno umetnost. Tašno hotenje je razvilo tudi svojo znanost – teatrologijo. Vendar kljub temu, da je Kalanu gledališče »avdiovizualni pojav«, da se ljubeče in slikovito, nadrobno loteva analiz gledališkega značaja (tj. mizanscenskih, scenskih, igralskih prvin izraza, uprizoritvenega stila, postopkov, okoliščin in organizacije) posameznih besedil, njegova teatrološka zgodovina v metodi ostaja še preveč odvisna od literarne in kulturne zgodovine. To se na primer vidi že pri periodizaciji. Res pa je, da kljub temu, da predmet teatrološke raziskave (tj. diahroni in sinhroni vpogled v oblikovanje različnih gledaliških poetik, shem, kanonov, klišejev, njihove medsebojne odvisnosti in zunajteatske motiviranosti) še ni opredeljen popolnoma »sensu stricto«, daje Kalanova knjiga naši kulturni, umetnostni in li-

PO DRAVSKI IN MISLINJSKI DOLINI IN NJUNEM OKOLJU

(Nadaljevanje in konec)

Soteska ob Dravi se razširi v Radeljsko polje. Na desnem bregu Drave ob cesti Radlje–Ribnica je vas *Vuhred*. Nekoč so tu izdelovali šajke, ob Dravi pa je bilo pomembno splavarsko pristajališče. Ko je okoli leta 1840 šel peš čez Pohorje ilirec, profesor v Celju, Ivan Macun, je ravno naletel na tesarje, ki so tesali kakih 40 šajk. – V vasi se je kot sin gostilničarja rodil Ivan Vrban–Zadravski (1841–1864). To je naš prvi prevajalec Shakespeara. Že kot mariborski dijak se je učil tudi angleščine in za almanah Lada (1864), ki ga je uredil, pripravil dober prevod drugega prizora II. dejanja Romea in Julije, torej že štirideset let pred Cankarjevim prevodom te tragedije. Ob njegovi smrti – podlegel je jetiki, ko je komaj začel študirati filologijo – mu je Božidar Flegerič zapisal: »Ljubil si umno Šekspirjevo vilo, večih jezikov sladkost si poznal. / Cenil najbolj si slovenščino milo, mlado življenje si Slavi podal.«

Radlje so se poprej po Marenberžanih imenovala Marenberg. Eden od njih je sredi 13. stol. ustanovil tu ženski samostan, v katerem so našle zavetje hčerke štajerskih in koroških plemiških družin. Novejše poslopje iz 17. stol. še stoji ob robu kraja sredi zelenja nad cesto. Samostan je ukinitel Jožef II. – Z Radljami je povezana ena od »turških« pripovedk. Domačini so Turkom postavili zasedo in veliko jih je utonilo v Dravi. Njihov poveljnik pa se je takrat mastil s petelinom in ni hotel verjeti sporočilu o porazu, češ prej bo zapel pečeni petelin, kakor pa bo Turek premagal. A petelin je zapel. Poveljnik je poslal stražnika pogledat, ali plavajo po Dravi klobuki ali rdeče kape. Plavale so kape in bilo jih je toliko, da bi lahko prišel na drugi breg po suhem. Takrat so jo preostali Turki brž pobrisali.

Ime *Muta* je povezano z mitnico. Tu je namreč bila od 12. do 19. stol. deželna mitnica. Okoli leta 1780 je na Spodnji Muti nastala železarna, ki je predelovala železo iz bližnje okolice. (V kraju je muzejska zbirka.) Skoraj tik ob glavni cesti je na Spodnji Muti umetnostno zanimiva cerkva Šentjanž, ki sega še v romansko dobo. (Opis v knjigi M. Zadnikarja, Spomeniki cerkvene arhitekture in umetnosti I.) – Kot nasprotje prizadevanju Nemcev, da bi s pomočjo Schulvereina potujčevali otroke, je tu pred prvo vojno delovala Ciril–Metodova šola. Med leti 1908–1919 jo je vodil Anton Hren, po rodu Dolenc. Bil je mladinski pisatelj in narodnoobrambni delavec. Opozarjal je na raznarodovalno delo Nemcev na tem območju in na potrebo po reorganizaciji našega narodnoobrambnega dela. – V Muti je živo ustvarjanje upodablajočih umetnikov – amaterjev (slikar Anton Repnik, kipar Boris Jerčič).

Pod Pohorjem je *Vuzenica*, trg že od konca 13. stol. Ko so še tvorili, je bilo tu pomembno križišče ob poti, ki je vodila iz Mislinjske doline čez Pohorje v Dravsko dolino. Ob Dravi pa je bilo posebno v 16. stol. zelo živahno splavarstvo. Vuzeniški splavarji so imeli svojo bratovščino. – Starejši del naselja je pri župni cerkvi. (Opis cerkve glej v knjigi M. Zadnikarja, Spomeniki cerkvene arhitekture in umetnosti I.) – O veljavi slovenščine na tem področju govorita dve vuzeniški prisegi iz leta 1715, nastali še preden se je tu razvilo knjižno delovanje. – V trgu se je rodil Janez Šimonc (1739–1804), jožefinski pisec, ki je prerodno deloval in si prizadeval, da bi se v mariborskem okrožju uveljavil osrednji knjižni jezik. – Tu je bil 1838–1844 za župnika A. M. Slomšek. Prišel je iz Celovca. Kot šolski nadzornik za svojo dekanijo je učiteljem in duhovnikom posebej priporočal nedeljske šole, češ mladina iz teh hribovskih krajev se ne more redno šolati. Tudi sam je poučeval v nedeljski šoli in takrat napisal knjigo Blaže inu Nežica v nedeljski šoli (1842), ki so jo ljudje močno uporabljali. Na svoji »ilirski turneji« po slovenskih deželah je Slomška obiskal Stanko Vraz, da bi ga pridobil za ilirizem, a ni uspel. Iz Vuzenice je Slomšek odšel v Št. Andraž za kanonika in šolskega nadzornika. – Slomškov kaplan v Vuzenici je bil Jožef Virk (1812–1880), ki je nedvomno pod Slomškovim vplivom začel pesnikovati (Sem deklica mlada, vesela ...) – Iz Vuzenice je bil doma Josip Mravljak (1892–1953), pisec vuzeniške in dravograjske zgodovine. – Kot na sosednji Muti je tudi v Vuzenici razgibano likovno življenje. V trgu so plastike kiparja amaterja Janka Dolenca. Mlade likovnike vabijo vsako leto v slikarsko kolonijo.

Zahodno od Mute in Vuzenice se Dravska dolina drugič zoži v Trbonsko sotesko. V *Trbonjah* se je rodil Jožef Hašnik (1811–1883). Kot mnogi drugi duhovniki je na Slomškovo spodbudo začel pisati slovenske pesmi in zlagati napeve (zbirka Dobrovoljke 1854). Ko je služboval na celjskem območju, je spadal med tiste, »ki so si zlasti izza drugega desetletja 19. stol. vneto prizadevali, da opremijo domačo veselo družbo s slovenskimi pesemskimi teksti ter odvzamejo nemški pesmi v njej sijaj edinega primernege besedila« (Kidrič). – V Trbonjah in na Pohorju se dogaja povest Klaučanje Petra Miklavca – Podravskega (DS 1895). Pripoveduje o fantih, ki jih je graščak leta 1847 hotel spraviti k vojakom in poslal nadnje može – lovce. Pred njim so se fantje zatekli k pohorskim drvarjem.

Dravograd je nastal na mestu, kjer sta se v rimski dobi križali cesti iz Poetovia in Colatia (sedanji Stari trg pri Slovenjem Gradcu) v Virunum. Staro ime iz 12. stol. je Traberger in tudi ljudsko poimenovanje je Traberker. V 17. stol. so kraj imenovali Spodnji Dravograd. Tudi tu je bilo od 16. stol. živahno rečno brodarstvo – šajkarstvo, uničila ga je šele železnica 1863. leta. Ker je bil to obmejni koroški trg, so se zaradi pomembnosti v njem naseljevali nemški priseljenci. – Od tod je bil doma Peter Končnik (1844–1919), več let profesor in ravnatelj celjske gimnazije, pisec slovenske slovnice za ljudske šole (1883). – Prežihov Voranc sega v svojih potopisih Od Kotelj do Belih vod tudi semkaj. V spisu Ob versajskih plotovih piše: »Tiste štiri fare, ki so jih Versajci pripojili slovenski zemlji osemnajstega leta, sem pozneje dobro spoznal, saj je bil med njimi tudi Traberker s svojimi velikimi sejmi, kamor sem hodil z očetom spoznavat Juda, Nemca in Kranjca. – Pri izlivu Meže v Dravo je velika stavba, nekoč last lesnega trgovca Pernata. Z njim začenja Voranc potopis Od Meže do Poljane. Pripoveduje, da se je lastnik povzpel iz nič, pa spravljaj ljudi na beraško palico.

Na desno se odcepi cesta v Libeliče. Na poti so Črneče. Tu je od 1908–1941 župnikoval Jožef Rozman–Celovški, urednik Mohorjeve družbe in celovškega časopisa *Mir* in publicist.

Libeliče imajo posebno plebiscitno zgodovino. 1920. leta so namreč spadale v cono A in bi zato morale pripasti Avstriji. Toda vaščani so hoteli priti pod Jugoslavijo in tako so ta del zamenjali z Avstrijci za manj obljudeno ozemlje onkraj Drave. – V Libeliče je rad poromal Ksaver Meško, ko je bil še kaplan v Sentanelu onkraj Strojne, po duševno tolažbo k župniku Vogrincu. »S svojo ne samo lepo in dobro, ampak vedno tudi modrosti polno besedo me je vsakikrat okrepčal in poživil, da sem se vračal potolažen in hvaležen mu,« piše v spominskem spisu Tiste stezice. – O Libeličah pripoveduje tudi Prežihov Voranc v potopisu Ob versajskih plotovih, posebej o hlapcu Stermicu, ki da je tihotapil literaturo, bombe in granate čez mejo in sta se zanj pulili obe državi, ko so ga iz hleva na avstrijski strani ukradli »januarju«.

Blizu odcepa ceste proti Ravnam preidemo že v Mislinjsko dolino.

Pri Otiškem vrhu se dviga *Kronska gora* s cerkvijo sv. Petra, baročno stavbo z dvema zvonikoma. Pohorski ljudski pesnik Jurij Vodovnik, ki je z južnega dela Pohorja prišel tudi v Mislinjsko dolino, je v navni, nekoliko trdo zveneči pesmi Od graške in šmarske doline proslavil tudi to cerkev: »Svet Peter tam blizu koroškega je, / ta cerkev najlepša črez druge je vse, / dva turna nam kažeta, de je svetnik / svet Peter apostel res en bil velik.« (Opis cerkve: M. Zadnikar, Spomeniki cerkvene arhitekture in umetnosti I.)

V ozadju Slovenjega Gradca se dviga *Uršlja gora*. Cerkev na njenem vrhu, ki ji je dala ime (starejše ime Plešivec), je iz obdobja protireformacije. Njeno gradnjo je nadzoroval Tomaž Hren in jo 1602. leta posvetil. – Po legendi je sveta Uršula pribežala z Jutrovega čez Pohorje, kjer se ni mogla ustaliti, tu pa ji je bilo posebno všeč (Sveta Uršula roma, Jože Tomažič, Pohorske legende, 1944). Druga pripovedka pripoveduje, da zaradi svetnice ni imel več obstanka povodni mož v jezeru na vrhu. Zato se je preselil na Pohorje. Ponoči si je sposodil vole pri nekem kmetu, da so mu vozili vodo. Zjutraj jih je kmet našel vse potne, toda vsak je imel za rogom možno denarja. Po drugi inačici so voli prevažali vodo po mostu iz megle (France Kotnik, Storijske I, Koroške narodne pripovedke in pravljice, 1924).

Slovenj Gradec – »mestece med gorami« ga je imenoval Ksaver Meško – je sam lahko cilj umetnostnozgodovinske ekskurzije. Osrednja umetnostna spomenika sta cerkev sv. Elizabete in sosednja, nekdanj špitalska cerkev sv. Duha z upodobitvijo pasijona. Tu je delovala baročna slikarska delavnica družine Strauss pa delavnica kiparja in rezbarja Janeza Jurija Mersija, zdaj tu ustvarja Jože Tisnikar. Umetnostni utrip sta mestecu pomagala ustvariti pokojni župnik Jakob Soklič z zgodovinsko in umetnostnozgodovinsko zbirko ter akademski slikar Karel Pečko z umetnostno galerijo, kjer prirajo tudi mednarodne razstave. – Glej knjižico M. Zadnikarja Umetniški spomeniki Slovenj Gradca. Zbirka Kulturni in naravni spomeniki Slovenije.

Po pripovedki je bilo tu, med Pohorjem in Uršljo goro, nekoč jezero. Nad Legnom pa je stal grad. Graščakova hčerka je utonila v jezeru. Graščak je dal izdolbiti sedlo, da je voda odtekla, in so našli dekletovo truplo. V hčerkin spomin je dal graščak na tistem mestu sezidati cerkev svete Elizabete, prednico sedanje župne cerkve.

Starejšo zgodovino od mesteca ima bližnji *Stari trg*. Tu je bila namreč že antična naselbina in poštna postaja Colatio. Ko se je razvilo novo naselje Slovenj Gradec (pridevek Slovenj je kraj dobil, da bi se ločil od Nemškega Gradca), je starejši kraj dobil ime Stari trg. (O cerkvi sv. Pankracija na gričku Grad nad Starim trgom glej omenjeno knjižico M. Zadnikarja ali opis v knjigi istega avtorja Spomeniki cerkvene arhitekture in umetnosti. I.)

V Starem trgu se je rodil Anton Brezovnik (1853–1933), šolnik in mladinski pisatelj. – Tu je župnikoval Davorin Trstenjak, Vrazov vzhodnoštajerski rojak in nekdanji ilirec. V Stari trg je prišel s Ponikve 1879 in ostal tu do smrti 1890. leta. Takrat si je prizadeval za ustanovitev revije *Kres* v Celovcu (1881), pisal življenjepise in večkrat nekritične etimološke spise. Pri Trstenjaku sta preživljala po-

čitnice pisateljica Pavlina Pajkova in njen mož Janko, takrat profesor v Brnu. Trstenjak je bil Pajkovi model za duhovnika, pastorkinega strica, v noveli Mačeha (Kres 1882). – V Starem trgu je potekalo otroštvo kiparja Franca Bernekerja, ki se je rodil kot nezakonski sin na Legnu pri Slovenjem Gradcu. Mati je dobila službo pri kaplanih v Starem trgu (spominska plošča na hiši št. 3). Deček je bil – kot pripoveduje v avtobiografiji – mnogo pri župniku Trstenjaku, prebiral je knjige in že kazal risarsko nagnjenje. Pozneje je dobila mati službo v župnišču na Selah pod Uršljo goro. Berneker je hodil na počitnice k tamkajšnjemu župniku Koprivi tudi še pozneje. Najbrž so zato ljudje govorili, da je župnikov nezakonski sin. Tako pripoveduje Prežihov Voranc v Nebeškem sejmu (Od Kotelj do Belih vod).

Ime svojega domačega Slovenjega Gradca je že v drugi polovici 15. stol. ponesel v svet Matevž Cerdo–Cerdonis de Windischgretz, ki je deloval v Padovi kot tiskar pravnih in medicinskih knjig. – Sredi 18. stol. se je tu rodil Janez Pavel Ješenak (1755–1827), pisec poučnih spisov za kmete. – S Slovenjim Gradcem je povezana pisateljica Ljuba Prenner (1906–1977), ki je tu živela kot otrok in še kasneje kot odvetniška pripravnica. O življenju v tem malem mestu je napisala roman – kroniko Mejniki (Ženski svet 1936–37). V njem s posmehom slika razmere med leti 1867 in 1933, ozko malomeščansko miselnost, narodnostno nestrpnost v mestecu – imenuje ga Pogorica – »gnezdecu s svojim trgov in štirimi zakotnimi ulicami in ... napihnjemim dostojanstvom«. Nekoliko v ospredju je nezakonski sin kmečke dekle Anzej Sribar, ki pride v mestno šolo, postane pisar in končno ravnatelj hranilnice. Z njim je ponazorjen nastanek slovenske meščanske plasti z njenim stremuštvom, narodnostno neodločnostjo, bojazljivostjo. (Sribarjevo stališče ob narodnostnih preprih med lastnimi otroki: »Bodite Štajerci in Avstrijci!«) Hkrati s tem pa je pisateljica prikazala, kako se je spreminjala struktura mesteca – tudi pomembnejša mesta so sčasoma dobivali Slovenci, začeli so se spopadi med Nemci, oz. nemčurji, in Slovenci: »Sicer pa – saj je tako prekleto nerodno v tem gnezdecu, kjer so se ženili kar vprek – Slovence z Nemci in Nemce s Slovenci – otroci pa naj bodo – značaji.« Iz ozkega, samozadovoljnega okvira meščanov izstopata dva. Najprej, še v 19. stol., dekan pri Sv. Lenartu – Rosnar; najbrž je imela v mislih Davorina Trstenjaka. O njem v mestecu posmehljivo sodijo, češ »norec je, kaj se neki ukvarja s tem slovenskim rodoljubjem«. Drugi, ki ga je še manj mogoče stlačiti v malomeščanski okvir, je glasbenik, skladatelj Heinz Moll. (Pisateljica je tu imela pred očmi pač domačina, nemškega skladatelja Huga Wolfa.) Moll je tujec v tem okolju in razmišlja: »Kaj naj bo iz človeka, ki je sin in dedič teh ... ozkih src in kurjih možganov.« Ob desetletnici njegove smrti ga v mestu slave in mu odkrijejo spominsko ploščo, a njegova glasba jim je tuja. (Na rojstni hiši skladatelja Wolfa na trgu je spominska plošča.) – Doživetja iz Slovenjega Gradca in okolice so vključena v avtobiografski roman avstrijske pisateljice Gusti Stridsberg Mojih pet življenj (slovenski prevod, Obzorja 1971), in sicer v poglavje Jugoslavija. Balkanski fevdalizem – balkanizirana demokracija (str. 83–160). Pisateljica (z deklinškim priimkom Eckert, po prvem možu Jirkju) je po materi podedovala gradič Hartenstein (zdaj porušeni gradič je bil blizu današnjega športnega letališča). Sem je prišla z možem 1981. leta, ravno takrat, ko so sneli z glavarstva dvoglavega avstrijskega orka, in je ostala tu do leta 1930. Naslikala je življenje tujerodnih graščakov, ki so živeli razkošno, prirejali velike pojedine, plese, hkrati pa drug drugemu podpisovali menice in bili silno daleč od svoje slovenske služinčadi in njihovega jezika. Ona je prebila ta zid, ko se je pri Francu Kavčiču iz Šmartnega, učitelju njene hčerke, učila slovenščine. »Zaljubila sem se v melodijo tega jezika,« piše. Po nekaj mesecih ji je Kavčič že bral Skodelico kave. »Cankar je bil zame religiozno in socialno doživetje. Šele zdaj sem se seznanila z malim narodom, ki mi je doslej pomenil samo neusahljiv studenec poljedelcev in slug, davkarjev in žandarjev. Nisem vedela, da obstaja tudi slovensko duhovno življenje.« Postala je prva prevajalka Cankarjevih del v nemščino. (O tem piše tudi Franc Kavčič, Cankarjeva prevajalka nemška in švedska pisateljica, Dialogi 1976). – V Slovenj Gradec je pogosto vodila pot Ksaverja Meška, ko je župnikoval na bližnjih Selah od 1921–1964, razen med drugo svetovno vojno. V župnišču je njegova soba s Sel s knjigami in rokopisi.

Vzhodno od ceste proti Velenju je *Šmartno pri Slovenjem Gradcu* V cerkvi so slike slovenjegraškega baročnega slikarja J. A. Straussa. Župnišče (sedaj krajevni urad) so Nemci spremenili v zapore. Proti koncu aprila 1941 so za nekaj tednov sem pripeljali Karla Destovnika Kajuha. Trpljenje tukaj je zajel v pesmi V zaporu (Petindvajset nas je tu zaprtih). Materi je takrat poslal Nenapisano pismo iz ječe, zavito v srajci s krvavimi sledovi mučenja. Emil Casar, poznavalec Kajuhovega dela, pravi: »To je prav gotovo prva pesem v slovenski vojni literaturi teh let, ki jo je navdihnilo pesnikovo lastno trpljenje v okupatorjevih zaporih na Slovenskem.« – Nekako v istem času je bil tu zaprt tudi Ksaver Meško. Ta nadrobno popisuje življenje v zaporu v Križevem potu (poglavje Prva postaja – Šmartno pri Slovenjem Gradcu, Izbrano delo IV.). Bil je skupaj z duhovniki, nekaterimi posvetnimi izobraženci in trgovci. Kajuha ne omenja, verjetno je bil zaprt v drugem prostoru. V prvih tednih okupacije po njegovem pripovedovanju ljudje še niso mogli verjeti, da v Nemcih ni nič človečnosti, a so to ob vsakem ponizanju bolj spoznavali. – Iz Šmartnega je doma geograf Ivan Gams, avtor monografije našega področja – Pohorsko Podravje.

Po hribovju zahodno nad Mislinjsko dolino so nekoč romali Korošci k Svetemu Križu nad Belimi vodami, tudi Prežihov Voranc. Ob razgledu od tod je zapisal v potopisu Od Kotelj do Belih vod: »Kako

je ta pogled ves drug od pogledov na desno v črnjanski kot. Tam vse divje, temno, skoraj noobljudeno, a štajerska stran polna krtišč, kvotišč in zaplat, koder rijejo Štajerci za vsakdanjim kruhom. Planinskih divjin vajeno oko se kar ne more navaditi te pisane podobe.«

Pri *Mislinji* se domislimo Žige Zoisa. Bil je namreč lastnik fužin, ki so bile tu pod Pohorjem že od konca 16. stol. dalje. Cesti, po kateri so s Pohorja vozili rudo, so rekli »cojzerica« in »baronova pot«. Baronoovo ime se je ohranilo tudi v poimenovanju vrste ajde – cojzla. Ker je namreč slana večkrat pomorila ajdo, je Žiga Zois kmetom priskrbel s Češkega in Ruskega posebno vrsto, navajeno mraza. Zato je tu dobila ime po njem.

Pri *Doliču* se odcepi cesta v Vitanje. Tu je bil cestni prehod že v rimskih časih, medtem ko je skozi sotesko Hudo luknjo stekla cesta šele 1826. leta. Blizu Doliča pa je že konec Mislinjske doline, začenja se dolina Pake.

Božena Orožen
Gimnazija v Celju

Bibliografija

SLOVENISTIKA V LETU 1980

Bibliografski pregled

BIBLIOGRAFIJA

Sedej, Danijela: Građivo za leksikon sodobnih slovenskih mladinskih pisateljev. – *Otrok* in knjiga 11 (1980), 86–99.

JEZIKOSLOVJE

Babula, Elžbieta: Modalni glagoli v izvornem besedilu Mickiewiczzevega Gospoda Tadeja in njihovi ustrezniki v slovenskem prevodu. – *JiS* 26 (1980/81), 110–114.

Bel'skaja, V. A.: Nazvanija lic v slovenskom jazyke. – *Vestnik Belaruskaga dzjaržaunaga universiteta*. (Minsk) Seryja IV. 1980, No 2, 50–53.

Bezljaj, France: Z dušo in srcem slavist. O svojem znanstvenem delu, tudi slovenskem etimološkem slovarju, pa še nekaj o sebi in Slovencih govori akademik prof. dr. France Bezljaj. – *NRazgl* 29 (1980), 587, 579.

Čar, Janko: Izbrana poglavja iz kulture izražanja. (Zapiski predavanj). Maribor, Višja pravna šola 1980. 73. str.

Černelič, Ivana: Vrste jezikovnih podatkov v Slovarju slovenskega knjižnega jezika. – *NRazgl* 29 (1980), 204.

De Bray, R. G. A.: Slovenian. – V: De Bray, R. G. A.: *Guide to the South Slavonic languages*. Columbus, Slavica Publishers 1980, 309–399.

Domej, Teodor: Nekaj o položaju slovenščine na Koroškem. – *Koroški koledar* 1980, 98–105.

Dular, Janez: Literarni začetniki in slovenščina. – *Mentor* 1 (1979/80), št. 5, 19–28.

Erdei, Mihály: Nekaj problemov dvojezičnosti. – V: [Deset] 10 let sodelovanja. Znanstveni simpozij Visoke učiteljske šole v Szombathelyu in PA v Mariboru. Szombathely 1980, 133–138.

Freidhof, Gerd: Medizinische Termini mit lokaler Komponente im Serbokroatischen, Slowenischen, Lateinischen und Deutschen. – V: *Referate des V. Konstanzer Slavistischen Arbeitstreffens*. München, Sagner 1980, 7–22.

Fried, István: Istvan Sándor o Slovencih. – *JiS* 25 (1979/80), 137–140.

Predvsem o jezikosloviu, v delu »Sokféle« (Mnogovrstno), Győr in Dunaj 1791–1808.

Gjurin, Velemir: Slovenski pravopis 1945. – *SR* 28 (1980), 425–445.

Gložančev, Alenka: Kratice v imenih delovnih organizacij. – *JiS* 26 (1980/81), 75–78.

Grad, Anton: Prispevek k etimologiji toponimov Ljubljana, Lubiana, Laibach. – *SR* 28 (1980), 49–63.

